

Tiesībsarga Jura Jansona 2013.gada ziņojums Saeimā 05.06.2014.

Labdien, cienījamā Saeimas priekšsēdētāja Āboltiņas kundze, godājamie deputāti, dāmas un kungi!

Savu ziņojumu par 2013.gadā paveikto vēlos iedalīt 4 tematiskajos blokos:

- I Bērnu tiesības
- II Pilsoniskās un politiskās tiesības
- III Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības
- IV Tiesiskā vienlīdzība

BĒRNU TIESĪBAS

I Izglītība bez maksas pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs

2011.gada jūnijā Tiesībsarga biroja uzsāktais darbs pie Satversmes 112.pantā valsts garantēto tiesību bez maksas iegūt izglītību satura izpētes 2013.gadā rezultējās.

2013.gada 7.augustā stājās spēkā grozījumi Izglītības likumā, skaidri nosakot, ka vecākiem ir jāpērk vienīgi individuālie mācību piederumi, savukārt **mācību satura apguvei nepieciešamie mācību līdzekļi ir jāpērk skolai par valsts un pašvaldības līdzekļiem.**

Grozījumi precizē arī izglītības iestādes padomes kompetenci attiecībā uz mācību līdzekļiem – padome ir tiesīga lemt tikai par to, kādus individuālos mācību piederumus nodrošina izglītojamo vecāki.

II Bērna tiesības uzaugt ģimenē un sociālais darbs ar ģimeni

Arī 2013.gadā bērnu tiesību jomā visvairāk iesniegumu saņemts par bērna tiesībām uzaugt ģimenē, t.i. - tiesībām netikt šķirtam no saviem vecākiem bez tiesiska pamata.

Patiesais cēlonis, kāpēc bāriņtiesas ir spiestas pieņemt lēmumu par bērna šķiršanu no ģimenes, ir iepriekš ilgstošā laika periodā nesaņemtais pašvaldības atbalsts un palīdzība – neveikts sociālais darbs ar ģimeni.

Vairākās lietās Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka valstij pirms bērna ievietošanas ārpusģimenes aprūpē, jāpievērš pienācīga uzmanība **papildu atbalsta pasākumiem, kas ir alternatīvi bērna šķiršanai no vecākiem**, savukārt valsts varas iestāžu **efektīvas rīcības trūkumus** rada Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.panta pārkāpumu.

III Bērnu drošība izglītības iestādēs un preventīvais darbs ar bērniem

Bērnu sociāli nepieņemama uzvedība izglītības iestādēs, kā to pierādīja ne tikai notikumi Jaunjelgavā, ir izplatīta problēma.

Izskatot pārbaudes lietas, ir konstatēti iespējami trūkumi no vardarbības cietušo skolēnu tiesību nodrošināšanā – proti, pasargāt cietušo no jebkuras saskarsmes ar vardarbības veicēju, kamēr varmākas uzvedībā profesionāļu mērķtiecīga darba rezultātā nav notikušas pozitīvas pārmaiņas. Praksē cietušais bērns, baidoties no

atkārtotas viktimizācijas, ir spiests turpināt izglītības iegūšanu citā izglītības iestādē, savukārt bērns ar agresīvo uzvedību mācās ierastajā vidē.

Ņemot vērā, ka bērnu savstarpējā vardarbība izglītības iestādēs ir plaši izplatīta un cietušo bērnu tiesību aizsardzība nav efektīva, esmu aicinājis izglītības ministri rast iespēju izveidot darba grupu tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Vardarbības novēršanā būtiska nozīme ir preventīvajam darbam. Likums skaidri noteic, ka likumpārkāpumu profilakses darbs jeb sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programma jāizstrādā jau tad, ja bērns vēl nav veicis likumpārkāpumu, bet **veic darbības, kas var novest pie prettiesiskās rīcības.**

2013.gada nogalē Tiesībsarga birojs veica preventīvā darba ar bērniem situācijas izpēti Latvijas pašvaldībās. Lielākā daļa pašvaldību savlaicīgi neizstrādā uzvedības korekcijas programmas bērniem ar antisociālu uzvedību. Savlaicīgi – tad, kad parādās pirmās pazīmes, parasti tas notiek pirmsskolā.

PILSONISKĀS UN POLITISKĀS TIESĪBAS

I Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana

2013.gada februārī Saeimai un Labklājības ministrijai nosūtīju ziņojumu par sistēmiskiem trūkumiem valsts sociālās aprūpes centros (VSAC). Kā būtiskākais trūkums tika norādīts **sabiedrībā balstītu jeb alternatīvo sociālās aprūpes pakalpojumu nepietiekamība.**

VSAC esam konstatējuši nepilnības ar:

- klienta prasmēm un spējām atbilstošu aktivitāšu nodrošināšanu;
- katra cilvēka funkcionālajam stāvoklim atbilstošu nepieciešamo sadzīves un pašaprūpes iemaņu apgūšanas iespējām;
- veselības aprūpes kvalitātes nodrošināšanu;
- tiesību uz brīvību un privāto dzīvi garantēšanu.

Kopš 2013.gada 1.janvāra vairs nav pilnīga rīcībnespēja, tādēļ esmu aicinājis pārskatīt to personu statusu, kuras VSAC iestājās būdamas rīcības nespējīgas un kuru vietā piekrišanu pakalpojumu saņemšanai sniedza aizgādnis.

Ilgstoša problēma garīgās veselības jomā ir **nesakārtotā normatīvā bāze.** Psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kur notiek piespiedu ārstēšana, tiek pielietoti vairāki piespiedu līdzekļi un arī ierobežotas personu tiesības uz privāto dzīvi, tomēr normatīvais regulējums praktiski neeksistē – **ierobežojumus nosaka ar iestādes iekšējās kārtības noteikumiem.**

2013.gadā, tiekoties ar Veselības ministriju, tika panākta vienošanās, ka Veselības ministrija divu mēnešu laikā izstrādās sākotnējo variantu likumprojektam, kurā tiktu regulēti jautājumi saistībā ar cilvēktiesību ierobežojumiem psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Šobrīd izstrādātais likumprojekts – grozījumi Ārstniecības likumā - ir Saeimā.

II Ieslodzīto personu tiesību aizsardzība slēgta tipa iestādēs

2013.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki ir veikuši desmit vizītes uz ieslodzījuma vietām. Visvairāk iesniegumu ir saņemti par cilvēktiesībām neatbilstošiem **uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās, kā arī par labas pārvaldības principa pārkāpumiem.**

Esam konstatējuši pārmērīgu speciāldzekļu piemērošanu un videonovērošanu bez tiesiska pamata mūža ieslodzījumā esošām personām. 2013.gadā atkārtoti esmu lūdzis Ieslodzījuma vietu pārvaldi un Tieslietu ministriju nopietni pievērsties ieslodzīto **vardarbības, pašpārvaldes jeb tā saucamās „ģedovščinas” un pašnāvības gadījumu izskaušanai ieslodzījuma vietās.**

III Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju

2013.gadā Tiesībsarga birojā tika pabeigtas vairākas pārbaudes lietas par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem policijas darbinieku rīcībā. Vairākos gadījumos, vērtējot Valsts policijā izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbību, konstatēju nopietnus trūkumus policijas veiktajās pārbaudēs.

Pērn Tieslietu ministrija, sadarbībā ar Iekšlietu ministriju, Ārlietu ministriju un Ģenerālprokuratūru analizēja Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos pret Latviju identificētās problēmas. Tā rezultātā ir izstrādāta koncepcija par Valsts policijas Iekšējās drošības biroja pārveidošanu par iekšlietu ministra pārraudzībā esošu institūciju - tādējādi formāli nodrošinot izmeklēšanas neatkarības kritēriju. Taču manā ieskatā, jau šobrīd ārkārtīgi liela uzmanība būtu jāvelta arī darba metodikas, tas ir, izmeklēšanas kvalitātes uzlabošanai, **jo formālā neatkarība automātiski negarantēs kvalitāti.**

IV Tiesības uz taisnīgu tiesu

Arī 2013.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, viena no aktuālajām problēmām, kas izriet no saņemtajiem iesniegumiem, skar personas **tiesības uz lietas virzību saprātīgā termiņā.** Tādējādi, lai savlaicīgi minēto jautājumu aktualizētu, kā arī, lai norādītu uz konkrētām lietām, kurās tika konstatēti pārkāpumi, jau 2013.gada jūnijā informēju Saeimu, Tieslietu padomi, tieslietu ministru, Augstākās tiesas priekšsēdētāju un Tiesu administrācijas direktoru par pirmajā pusgadā identificētajām problēmām, īpaši aktualizējot tieši jautājumu par saprātīgu termiņu ievērošanu, kā arī ilgstošu tiesas sēžu nenozīmēšanu konkrētās tiesās. Jāatzīst, ka minētā problemātika tika konstatēta arī 2013.gada otrajā pusē.

SOCIĀLĀS, EKONOMISKĀS UN KULTŪRAS TIESĪBAS

I Labklājība

Aizvadītajā gadā Tiesībsarga birojs aktīvi sekoja līdzi valdības apņēmībai mazināt nabadzību un sociālo atstumtību. Aktualizēju jautājumu par **tiesībām uz taisnīgu darba samaksu**, minimālās darba algas lielumu un tās atbilstību Latvijai saistošos starptautiskajos līgumos noteiktajam, proti, **minimālajai darba algai ir jābūt vismaz tik lielai, lai nodrošinātu tās saņēmējam un viņa ģimenei cilvēka cienīgu dzīvi.** Valdība nedrīkst orientēties vienīgi uz noteiktu ekonomisku mērķu sasniegšanu, aizmirstot par iedzīvotāju sociālo drošību un dzīves kvalitāti.

II Veselības aprūpe

Saistībā ar valdības virzīto likumprojektu par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeļa maiņu Tiesībsarga birojs vērsa uzmanību, ka jebkurai reformai veselības aprūpē jābūt vērstai uz personas tiesību uz veselību nodrošināšanas līmeņa paaugstināšanu. Saskaņā ar ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas sniegto komentāru Nr.14 **tiesības uz veselību ietver šādus savstarpēji saistītus elementus: pieejamība, vienlīdzīgas piekļuves iespēja, atbilstība un kvalitāte.**

Vērtējot valdības iesniegto likumprojektu, kā būtiskāko iebildumu esmu minējis to, ka ar jauno kārtību **pieeja** valsts finansētiem veselības aprūpes pakalpojumiem, tai skaitā **primārai veselības aprūpei, tiktu liegta ievērojamam skaitam Latvijas iedzīvotāju.**

Papildus tam, iebildumus izraisīja likumprojekta noteiktā norma, ka pamatpakalpojumu (jeb Satversmē noteikto garantēto minimumu) sniegšanas kārtības un apjoma noteikšana tiek deleģēta Ministru Kabinetam. Veselības aprūpes pamatpakalpojumiem principu līmenī, ko ikvienam garantē valsts, ir jābūt skaidri noteiktiem likumā, un **likumdevējs nedrīkst konstitucionāla ranga vērtību pilnībā deleģēt valdībai, skaidri neiezīmējot pakalpojumu apjomu un pieejamību.**

III Tiesības uz mājokli

Īrnieku situācija, ievēdot jauno īpašnieku nekustamā īpašuma valdījumā

2013.gadā būtiski palielinājās iesniegumu skaits par mājokļa un privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumiem, kad notiek jaunā īpašnieka ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā, bet mājoklī dzīvo īrnieks, kas izpildu lietā nav parādnieks un mājokli lieto uz tiesiska pamata.

No cilvēktiesību aspekta raugoties, šajās situācijās neaizsargātāks ir īrnieks, kas ar jaunā īpašnieka realizētu prettiesisku līdzekļu palīdzību tiek burtiski izlikts uz ielas, vai arī tiek radīti neciešami dzīves apstākļi bez vardarbības elementa. Vienlaikus nevar ignorēt arī dzīvokļa īpašnieka tiesības uz īpašumu, jo bieži vien īres līgumi ir sastādīti fiktīvi vai tādi vispār neeksistē.

2013.gada laikā Tiesībsarga birojs aktīvi iesaistījās šīs problēmsituācijas risināšanā, piedāvājot konkrētus risinājumus (tai skaitā, iespējamus grozījumus normatīvajos aktos). Neskatoties uz to, ka ekonomikas un tieslietu ministri atzina, ka problēmsituācija jārisina nekavējoties un ka sociālajā realitātē tā ir sasniegusi kritisku robežu, diemžēl piedāvātie risinājumi palikuši bez reālas tālākas virzības, atbildīgajai nozares ministrijai neuzņemoties iniciatīvu. Par šo esmu informējis Valsts prezidentu, Ministru kabinetu, kā arī Saeimas atbildīgās komisijas un joprojām turpinu uzstāt uz nepieciešamību veikt grozījumus normatīvajos aktos.

Pamatpakalpojumu pieejamība

Gadījumos, ja mājā ir komunālo maksājumu parādnieki, ir pasludināta kāda kaimiņa maksātspēja, vai dzīvoklis ticis pārdots, nenorēķinoties par saņemtajiem pamatpakalpojumiem, vai mājas pārvaldnieks (apsaimniekotājs) ir rīkojies negodprātīgi, piesavinoties no dzīvokļu īpašniekiem saņemto maksu par pakalpojumiem, pārējo dzīvokļu īpašnieki, kas vienreiz par pakalpojumu jau ir samaksājuši, faktiski ir spiesti samaksāt arī par kaimiņa parādiem vai vēlreiz jau

samaksāto naudu, lai saņemtu pamatpakalpojumu (pārsvarā tās ir sūdzības par apkuri un ūdeni).

Esmu norādījis, ka komunālo pakalpojumu sniedzēju faktiskā **prasība kaimiņam samaksāt par kaimiņa parādiem**, ir atbilstoša spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, tomēr ir **atzīstama par netaisnīgu, tādējādi uzskatāma par prettiesisku**.

IV Laba pārvaldība

Pārbaudes lietu ietvaros konstatēti labas pārvaldības principa pārkāpumi valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību darbībā. Galvenokārt konstatēti trūkumi par:

1. taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā;
2. pienācīgu izskaidrošanu un informēšanu;
3. pienākumu nodrošināt tiesību normu tiesisku, precīzu un efektīvu piemērošanu publiski tiesiskajās attiecībās, juridiskās obstrukcijas aizlieguma principa pārkāpums;
4. lēmumu pieņemšanu bez pienācīga pamatojuma;
5. efektīvu valsts pārvaldes rīcību.

Labas pārvaldības pārkāpumi konstatēti ne tikai sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomā, bet arī pārējās tiesību jomās.

TIESISKĀ VIENLĪDZĪBA

I Mazākumtautību tiesības uz izglītību

Tiesiskās vienlīdzības jomā 2013.gadā īpaša uzmanība tika pievērsta mazākumtautību izglītībai. Jautājuma izpētes pirmsākums ir romu etniskās klases Ventspils vakara vidusskolā, kur romi tiek nodalīti atsevišķi no pārējiem bērniem, bet nemācās pēc īpaši izveidotas programmas kā citu tautību bērni mazākumtautību skolās.

Savukārt gada nogalē apsekojot 49 mazākumtautību skolas Latvijā, secināju, ka problēmas izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību programmas, dažādām mazākumtautībām ir atšķirīgas. Skaitliski mazāk Latvijā pārstāvētām mazākumtautībām ir vienas problēmas, ar kurām savukārt nesaskaras skaitliski vislielākā mazākumtautība Latvijā.

Nepieciešams garantēt mazākumtautību bērniem tiesības uz valsts valodas apguvi pienācīgā līmenī, lai nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības un iespējas darba tirgū. Vienlīdz svarīga ir mazākumtautību literatūras, kultūras un valodas apguve augstā līmenī, lai mazākumtautības valsts valodas apguvi neuztvertu kā apdraudējumu savai identitātei, bet kā vērtību.

Izglītības sistēmai dažādu tautību pārstāvjiem primāri ir jābūt vērstai uz dažādu tautību pārstāvju apvienošanu, nevis uz nodalīšanu.

II Jauno māmiņu diskriminācija

Joprojām Tiesībsarga birojs saņem sūdzības par jauno vecāku diskrimināciju gan darba tiesiskajās attiecībās, gan pieejā precēm un pakalpojumiem.

Tiesībsarga birojs konstatēja Darba likuma 75.panta trešās daļas neatbilstību Satversmei, tādēļ kopā ar Labklājības ministriju šobrīd strādā pie grozījumu redakcijas, lai noteiktu vienlīdzīgu atlīdzību par atvaļinājumu personām, kuras vēlas izmantot ikgadējo, apmaksāto atvaļinājumu pēc atgriešanās no bērnu kopšanas atvaļinājuma.

Veikalu vadītāji pēc Tiesībsarga biroja aizrādījuma noņēmuši uzlīmes, ka ar bērnu ratiem ienākt veikalā nedrīkst.

III Personu ar invaliditāti tiesību ievērošana

Tehnisko palīglīdzekļu pieejamības jomā saņemam iesniegumus par to, ka cilvēki nav savlaicīgi saņēmuši tehniskos palīglīdzekļus vai tie bijuši nepiemēroti personu vajadzībām. Pēc Tiesībsarga biroja iejaukšanās ir rasts risinājums un pamazām veidojas arī sapratne, ka piemērots tehniskais palīglīdzeklis nav vis tikai valsts budžeta izdevumi, bet ieguldījums, lai cilvēki ar invaliditāti var iesaistīties darba tirgū un sabiedrībā.

Šie nav vienīgie jautājumi, kurus esam risinājuši 2013.gadā. Ar pārējiem varat iepazīties tiesībsarga 2013.gada 200 lapaspušu garajā ziņojumā.

Tiesībsarga birojam sabiedrība uzticas un bieži vien vērsas pēc palīdzības kā pie pēdējās instances savu tiesību aizsardzībā. Šim apgalvojumam pierādījums ir ne tikai 2013.gadā 2563 saņemtie iesniegumi, 2505 sniegtās atbildes uz iesniegumiem, 234 izskatītās pārbaudes lietas un nedaudz vairāk nekā 9 000 sniegto konsultāciju, bet arī sabiedrības uzticēšanas. Pēc TNS Latvia veiktās aptaujas rezultātiem – tiesībsargam uzticas 41% respondentu (tā ir ceturta vieta pēc baznīcas, policijas un pašvaldības).

Vēlos pateikties 11.Saeimai un it īpaši Sociālo un darba lietu komisijai, Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai, Juridiskajam birojam, personīgi Vilsones kundzei, par sadarbību. Pērn Saeimai esam nosūtījuši 55 vēstules, lielākajā daļā no tām saistībā ar grozījumiem tiesību aktos. Ceru uz produktīvu sadarbību arī ar jauno Saeimu.

Nobeigumā vēlos atgādināt Eleonoras Rūzveltas uzdoto jautājumu: „Kur sākas cilvēktiesības?” un viņas pašas sniegto atbildi: „Mazās vietās, tuvu pie mājām”. To varētu arī pārfrāzēt un pajautāt, „Kam ir jānodrošina cilvēktiesības?”, uz ko, manā ieskatā, ir vienkārša atbilde, „**Katrai iestādei ikdienas darbā**”. Tas nozīmē, ka mums nav jāgaida, ka kāds no malas vai augšas norādīs, pārmetīs cilvēktiesību pārkāpumus, bet **ikvienam no mums jābūt kā garantam, ka cilvēktiesības tiek nodrošinātas, pildot savus pienākumus indivīda un sabiedrības labā.**